Palia de la Orăştie: impactul izvoarelor asupra textului românesc. Cîteva aspecte

Roxana VIERU

***Palia de la Orăştie**, a sixteenth-century old text, represents the first translation in Romanian of the first two books of the Old Testament. The origins lie in a Hungarian text – Heltai's Pentateuh – and a Latin text – Vulgata. It is then almost natural that the influence of the two should be represented in the Romanian translation at different levels. In this article, we analyze some of these traces in the vocabulary compartment by showing how words and structures can be 'copied' from one language to another.*

A. Influenţa ambelor izvoare

1. Elementul lexical *hin* de origine ebraică a intrat în textul românesc prin intermediul celor două izvoare ale sale, în care se prezintă în aceeaşi formă; în plus, el nu mai este întîlnit în nici un alt text anterior sau posterior *Paliei*. Termenul are două ocurenţe în text, ambele în acelaşi context. Fragmentul în care apare în traducerea românească este următorul: „Şi cu un miel o a dzeacea parte de măsură de fănină de jimble, şi cu a patra parte de **hin** de uloiu pisat, să fie mestecată, şi a patra parte unui **hin** de vin pre jirtvă de hrană." (*Ishod, 29.40*). Fragmentele corespunzătoare din textele paralele se prezintă în felul următor: „Es egyic barannyal egy tized semlye lisztet, egy *Hintöret* olaynac negyedrészéuel meg elegytötett, es egy *Hin* bornac negyed részét itali aldozattra." - „decimam partem similae conspersae oleo tunso quod habeat mensuram quartam partem *hin* et vinum ad libandum eiusdem mensurae in agno uno".

2. *Sardonia* este o varietate de agat. Termenul apare în dicţionare ca provenind, în limba română, din gr. *σαρδονυξ*. Dacă, însă, analizăm *Biblia de la Bucureşti*, text tradus din greacă, observăm că autorul ei nu a folosit, pentru desemnarea pietrelor preţioase, termeni greceşti (aşa cum sînt folosiţi de către autorii traducerii din zona Banat-Hunedoara, cu un secol mai devreme). Se poate considera, ca atare, că, deşi originea lexemelor desemnînd pietre preţioase (o mare parte a acestora cel puţin) este grecească, în limba română trebuie să fi intrat prin intermediul altor limbi. În cazul de faţă este vorba despre limba maghiară, după care s-a efectuat traducerea românească. În *Palie* apare în contextul: „den rîndul den primă era **sardonie**, paziia şi smaracdiia" (*Ishod, 39.10*); în celelalte texte: „Az elszö rendbe vala, *Sardonix*,

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

Topasius es Smaragdus" - „in primo versu erat *sardius* topazius zmaragdus". Se pare că nu s-a preluat din limba maghiară şi sunetul iniţial; fricativa *s* din incipitul lexemului a fost preluat de la cuvântul latin. Lexemul mai apare în textul românesc şi în forma *şardie*: „în rîndul dentîniu **şardie**, topazie şi smeragdie" (*Ishod, 28.17*); acelaşi paragraf în celelalte texte: „Az elsö rendbe legyen, *Sardonix*, Topasius es Smaragdus" - „in primo versu erit lapis *sardius* et topazius et zmaragdus". Cuvîntul, prin fonetismele sub care se prezintă, trădează un amestec de influenţe. În acest al doilea caz, lucrurile stau exact invers, căci aici prezintă fricativa *ş* la incipitul cuvîntului (ca în maghiară), dar nu prezintă grupul de sunete *–on-* (ca în latină).

3. Cuvîntul *setim*, care nu a mai fost întîlnit în nici un alt text românesc scris anterior sau posterior perioadei de apariţie a *Paliei*, a fost inserat în textul bănăţean-hunedorean sub influenţa exercitată de cele două izvoare. La origine, acesta era un cuvînt ebraic şi desemna o anumită specie de stejar. În textul maghiar apare forma *Setim*, în textul românesc *şetim* (se înregistrează şapte ocurenţe ale lexemului cu acest înveliş sonor). Cum pronunţia cuvîntului unguresc presupune şi un sunet *ş*, e evidentă proveniența termenului întîlnit în *Palie*. Astfel, vom urmări în paralel paragrafele omoloage din cele două texte: „lemn de **şetim**" (*Ishod, 25.5*) – „*Setim* fa", „Faceţi o ladie den lemn de **şetim**" (*Ishod, 25.10*) - „Chinalyatoc egy Ladat *Setim*fabol", „Fă şi prăjene den lemn de **şetim**" (*Ishod, 25.13*) - „Chinaly rudakatis *setim*fabol". Formele care trădează influenţa maghiară sunt concentrate în două capitole, cele cu numerele 25 şi 26, iar mai departe se constată folosirea termenului cu formă latinizantă. Forma sonoră pe care o îmbracă – cu fricativa surdă *s* în locul fricativei surde *ş* – trădează influenţa latină. Aşadar, a se vedea, în paralel, paragrafele omoloage din cele două texte implicate: „Oltariu încă fă de lemn de **setim**" (*Ishod, 27.1*) – „facies et altare de lignis *sethim*", „face-vei şi prăjine den lemn de **setim** oltariului" (*Ishod, 27.6*) – „facies et vectes altaris de lignis *sethim* duos", „Fă oltariu şi pre faptă de bună miroseală den lemn de **setim**" (*Ishod, 30.1*) – „facies quoque altare in adolendum thymiama de lignis *sethim*", „lemn de **setim**" (*Ishod, 35.24*) – „lignaque *sethim*".

4. Substantivul *topazie* (< gr. *τοπαζιον*), care înseamnă „topaz", ocură în contextele: „în rîndul dentîniu şardie, **topazie** şi smeragdie" (*Ishod, 28.17*), „den rîndul den primă era sardonie, **paziia** şi smaracdiia" (*Ishod, 39.10*) (cuvîntul *paziia* din al doilea fragment este aparent creat prin afereză). V. Arvinte precizează că, în greacă, *το* este articol neutru (Arvinte 2007:366) şi, în acest fel, autorii au împărţit cuvîntul în două fragmente – din cauza unei interpretări greşite – considerînd cuvîntul *topaz* ca reprezentînd, de fapt, un substantiv şi articolul său. Tot cu varianta scurtă se întîlneşte lexemul şi în *Psaltirea Scheiană* şi în *Psaltirea* coresiană de la 1577. Nu se înregistrează nicăieri forma lungă, *topazie*. În celelalte texte: „Az elsö rendbe legyen, Sardonix, *Topasius* es Smaragdus" - „in primo versu erit lapis sardius et *topazius* et zmaragdus", respectiv „Az elszö rendbe vala, Sardonix, *Topasius* es Smaragdus" – „in primo versu erat sardius *topazius* zmaragdus". Termenii care denotă această piatră au, în ambele texte, forme

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

aproape identice; astfel, fiecare dintre aceştia pot să fi influenţat termenul românesc.

5. Fricativa *ş* din finalul cuvîntului *sicluş* trădează influenţa maghiară exercitată, şi aici, asupra textului românesc. De origine ebraică, acest termen, care desemnează moneda de argint folosită de evrei, a intrat în *Palie* datorită textului lui Heltai, acesta, la rîndul său, o traducere după un text ebraic. Elementul lexical mai sus menţionat nu a mai fost întîlnit în alte texte româneşti din aceeaşi perioadă sau din perioada care a urmat traducerii bănăţene. În *Vulgata*, lexemul îşi schimbă oarecum forma în cadrul paradigmei cazuale, pe cînd, în textul maghiar, forma fonetică rămîne neschimbată. Cu toate acestea, sunetul din iniţiala cuvîntului nu se explică prin influenţă maghiară, ci prin cea latină (dacă s-ar fi respectat întru totul echivalenţa cu textul maghiar, atunci primul sunet ar fi trebuit să fie tot *ş*). Astfel, vom reda, în cele ce urmează, cîteva paragrafe în care apare termenul în discuţie: „Tot iară oarecine în număr lăuntru se va lua, să dea giumătate de **siclus** după **sicluşul** celui loc sf[î]nt; **sicluşul** iară face 20 de bani. Derept aceaia darul Domnului fie giumătate de **sicluş**." (*Ishod, 30.13*) – „Minden Kedig valaki à számba be vétetic, fél *siclust* adgyö à Szent helnec *siclusa* szert: A *Siclus* kedig húsz Gerat teszen: Ezokaert az Wrnac valo aiandoc legyen fél*siclus*" – „hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen dimidium *sicli* iuxta mensuram templi *siclus* viginti obolos habet media pars *sicli* offeretur Domino"- (în primul caz ar putea fi vorba, de fapt, despre influenţa textului latin prin excelenţă, pentru că acesta nu cunoaşte fricativa), „de-a treia sută de **sicluşi**" (*Ishod, 30.23*) - „harmatfélszáz *siclust*" – „quingentos *siclos*", „şi cajie cinci sute de **sicluşi**" (*Ishod, 30.24*) - „es Cassiat ötzáz *siclust*" – „cassiae autem quingentos *siclos*".

B. Influenţa maghiară

B1. Lexeme

1. Termenul *efa* „unitate de măsură a capacităţii (utilizată, în special, pentru măsurarea volumelor de cereale)", de origine ebraică, preluat apoi, prin intermediul traducerilor biblice realizate în diverse limbi, de diverse popoare, apare în textul lui Heltai – care este traducere directă după text ebraic – şi de aici trebuie să fi trecut în textul românesc. Vom urmări pasajul corespunzător din cartea *Exodul* (*Ishod*) în paralel: „Gomerul iară a dzeacea parte de **efa** era." (*Ishod, 16.36*) - „A Gomer kedig az *Ephanac* tizedic resze." În textul latin apare în forma *oephi*; rezultatul generat în română este mai depărtat ca sonoritate de varianta aceasta şi identică celei din textul maghiar. Prin urmare, se pare că textul maghiar şi-a exercitat influenţa în acest caz. Mai trebuie menţionat şi faptul că nici un alt text din perioada în care se înscrie *Palia* nu consemnează acest cuvînt.

2. Lexemul *gomer*, redă noţiunea de „unitate de măsură a capacităţii". Termenul de origine ebraică a pătruns în textul românesc prin intermediul textului maghiar. El nu mai este înregistrat în nici un alt text din epocă. Dacă se compară fragmentele corespunzătoare din *Pentateuh, Vulgata* şi textul bănăţean-hunedorean, termenul în discuţie este identic, formal, cu termenul regăsit în textul maghiar. Astfel:

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

„**Gomerul** iară a dzeacea parte de efa era” (*Ishod, 16.36*) – „A *Gomer* kedig az *Ephanac* tizedic resze” – „*gomor* autem decima pars est oephi”.

3. Cuvîntul *alean* a fost atestat prima dată în *Psaltirea Scheiană* (Kelemen 1971:234). *Aleaneş,* în schimb, nu a fost cunoscut decît abia în secolul al XVI-lea, perioada în care a fost tradusă şi tipărită *Palia de la Orăştie*. Se poate uşor remarca lipsa de obişnuinţă a vorbitorilor de limbă română de a folosi chiar cuvîntul *alean* din faptul că există paragrafe care îl conţin şi paragrafe în care apare cuvîntul *împotriva*, deşi în izvorul maghiar ocură acelaşi termen *el(l)en*: „cum în **aleanul** meu să nu greşeşti” (*Bitia, 20.6*) – „hogy én *ellenem* ne vétköznel”, „şi va lăcui în **aleanul** a toţi fraţii” (*Bitia, 16.12*) – „es minden ö attyafianac *elenekbe* lakic”, dar, mai încolo, traducătorii Paliei folosesc un sinonim: „care peşteră era **împotriva** Mambreei” (*Bitia, 25.9*) – „melly barlang Mambrenac *ellenebe* vala”, „şi apoi protivitori va fi **aleaneşului** tău” (*Ishod, 24.22*) – „ellensége leszec à te *elensegidnec*”. Dar derivatul lui *ellen* are echivalent constant în textul românesc: „cine **aleaneşii** tăi ţie în mînă au dat” (*Bitia, 14.20*) – „ki a te *ellensegidett*, kezedbe adta”, „şi sămînţa ta biruiască porţile **aleaneşilor** săi” (*Bitia, 22.17*) – „Es a te magod birya az ö *ellensegince* kapnit”, „Să vei tîlni înainte boul sau asinul rătăcit al **aleaneşului** tău” (*Ishod, 23.4*) – „Ha à te *ellensegednec* el téuelyedet ökret, auagy szamarat elöl talalandot”.

4. Cuvîntul *tăroasă*, provenind din maghiarul *teréhbe,* derivat, la rîndul său, de la *tar* care înseamnă „greutate”, este folosit exclusiv pentru desemnarea femeilor însărcinate. Apare în contexte precum următoarele: „Răveca muiarea sa fu **tăroasă**” (*Bitia, 25.21*) – „es Rebecca az ö felesége *teréhbe* eséc”, „Căce fuiu **tăroasă**?” (*Bitia, 25.22*) – „Miert éstem *teréhbe*?”, „Lia fu **tăroasă** şi născu un fecior” (*Bitia, 29.32*) – „Lea *terehbe* esec, s’fiat szule”, „Şi iară fu **tăroasă**” (*Bitia, 29.33*) – „Es ismet *terehbe* esec”, „A treia oară încă fu **tărroasă**” (*Bitia, 29.34*) – „Harmadszoris *terehbe* eséc”, „A patra oară încă fu **tăroasă**” (*Bitia, 29.35*) – „Negyedszeris *terehbe* esec”. De altfel, cuvîntul are un număr covîrşitor de mare în planul traducerii româneşti. Deşi cuvîntul de bază, *tar*, a fost atestat în texte româneşti cu mai bine de un secol şi jumătate înaintea traducerii bănăţene a cărţilor veterotestamentare, lexemul urmărit în lucrarea de faţă nu a mai fost atestat. Mai mult chiar, fiecărei ocurenţe a cuvîntului în textul maghiar îi corespunde una în textul românesc (se găsesc în perechi). Aşadar, în mod cert este vorba despre o influenţă maghiară la nivel lexical asupra textului românesc.

B2. Calcuri

5. Cuvîntul maghiar *kutfeig* sau *kütfeyet* a fost redat, în textul românesc, prin construcţia *izvor de fîntînă* (*Bitia 21.19*). În limba maghiară, *kut* înseamnă „fîntînă”. Traducătorii trebuie să fi avut în vedere şi faptul că *fej* înseamnă „cap, capăt, punct de pornire”, „punct de plecare” şi l-au asociat, în acest caz, cu izvorul (de apă) – fiind în aceeaşi arie semantică (şi conceptuală) cu fîntîna. În textul latin apare cîte un lexem simplu *fontem*, respectiv *puteum*.

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

6. Construcția *cîmp şes* calchiază o construcție maghiară. Paragrafului din *Palie* care o include – „tot pînă la Faraam pre **cîmp şes**, care iaste lîngă pustine” (*Bitia, 14.6*) – îi corespunde următorul paragraf în limba maghiară: „mind Pharãnac *lapatz mezeyeig*, melly a puszta mellet vagyon”.

7. Un alt calc se regăseşte în sintagma subliniată din următorul paragraf: „Ce Lieei era **ochii moi**” (*Bitiia 29.17*), unde „moale” reprezintă primul sens al cuvîntului maghiar *lágy* întîlnit în *Pentateuhul* lui Heltai în acelaşi paragraf: „De Leanac *lágy szömei* valanac” (unde *szömei* „ochi” – varianta din limba maghiară actuală pentru singular nominativ: *szom*); al doilea sens al acestui cuvînt, şi cel care interesa în contextul acesta, este cel de „apă moale, umoare apoasă” (în latină există cuvîntul *lippus* care are trei sensuri: unul de „urduros, cu scursori la ochi”, celălalt de „orbit, chiorît” şi în cele din urmă cel de „zemos” – dar acesta se foloseşte numai atunci cînd se face referire la fructe). Interesează, deci, cuvîntul maghiar care dezvoltă două sensuri, dintre care unul prezintă un grad mare de generalitate, iar celălalt este un sens cu o arie semantică restrînsă. Calcul constă în îmbogățirea lexemului *moale* cu încă un sens, pe care limba română nu îl permitea.

8. O construcție nefirească pentru limba română este întîlnită în paragraful *18.10* din *Bitie*: „Sara **după spate de după** uşa cortului”. Normele limbii române nu permit o astfel de exprimare, ea fiind considerată tautologică. În mod cert, ea s-a realizat ca urmare a influenței lingvistice exercitate de o structură firească unei alte limbi. În acelaşi loc, în textul maghiar se consemnează: „Sara kedig hata möget a satorayataya”, în care *kedig hata* şi *möget* exprimă aceeaşi noțiune: „în spatele, dinapoia”. Deci autorii români au realizat un calc după maghiară, căci în textul latin nu se foloseşte o astfel de construcție, din aceeaşi rațiune pentru care nu se poate folosi în limba română.

9. Sînt utilizate, adesea, construcții perifrastice în locul substantivelor simple (prin calchiere): „**păstoriu de dobitoace**” (*Bitia, 46.32*) (după mag. *Barom pasztoroc*), „**loc de lăcuită**” (*Bitia, 47.11*) (după mag. *lako helt*), „**tăiatul împregiur**” (*Ishod, 4.26*) (după mag. *környülmetelkedesert*), „**văzătoriul de vise**” (*Bitia, 37.19*) (după mag. *alom lato*), „**purtătoriul(ui) de grija caseei**” (*Bitia, 43.16/19*) (după mag. *háza gondgyaviselöienec*, respectiv *haza Gondgya viselyöiehöz*).

C. Influența latină

C1. Lexeme

1. *Onihinos* (< gr. *óvυζ, -υχός*) desemnează piatra semiprețioasă onix. În cele ce urmează, vom releva contextual variantele formale cu care este înregistrat în *Palie*, în paralel cu fragmentele corespunzătoare – din textele maghiar şi latin: „piatră scumpă **onihinos**” (*Bitia, 2.12*) - „*Onix* neui draga köuet” - „lapis *onychinus*”, „Să iai şi doo pietri de **onihinos**” (*Ishod, 28.9*) - „vévy két *onix* köuetis” - „sumesque duos lapides *onychinos*”, „piatră de **onichinos**” (*Ishod, 25.7*) - „*onix* köuet” - „lapides *onychinos*”, „de **onichinos** pietri” (*Ishod, 35.9*) - „*onix* köueket” - „lapides *onychinos*”. Este un cuvînt ce apare doar în *Palie*. Aspectul sonor pe care îl are este

BDD-A21 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

identic cu cel al lexemului în limbile greacă şi latină. De aceea, se va ţine seama, pentru încadrarea termenului într-o categorie şi de celelalte cuvinte aparţinînd aceluiaşi cîmp semantic (al pietrelor preţioase şi semipreţioase) şi despre care am constatat, cu ocazia altor studii comparative, că au pătruns în acest text românesc (şi nu în limba română) prin filieră maghiară sau latină şi nu direct din limba greacă. Aşadar, înclinăm să credem că apariţia acestui cuvînt (complex semantic şi sonor) în textul românesc se datorează, de asemenea, influenţei unuia dintre izvoare, mai exact *Vulgatei* (termenul românesc este identic, formal, cu cel din limba latină).

2. Un cuvînt ce nu se mai întîlneşte în nici unul dintre textele din secolul al XVI-lea este verbul ***vă***, provenind din verbul latin *vadere* şi care înseamnă „a merge". Pentru toate contextele în care apare în *Palia de la Orăştie*, acest verb îşi regăseşte corespondentul şi în *Vulgata*. El are puţine ocurenţe (comparativ cu celelalte lexeme care redau aceeaşi realitate) şi este folosit numai la imperativ: „**Vă**, derept aceaia, şi adună într-una bărbaţii lu Izdrail" (*Ishod, 3.16*) – „*Vade*, et congrega seniores Israel", „Zise Etro lui: **vă** cu pace!" (*Ishod, 4.18*) – „Cui ait Iethro: *Vade* in pace!"; „Zise şi Domnul lu Moisi în Mediian: pasă şi **vă** iară în Eghipet!" (*Ishod, 4.19*) – „Dixit ergo Dominus in Median: *Vade*, et revertere in Aegyptum!", „Şi dzise Domnul cătră Aron: **vă** înaintea lu Moisi în pustie!" (*Ishod, 4.27*) – „Dixit autem Dominus ad Aaron: *Vade* in occursum Moysi in desertum!", „**Vă** la faraon mîne demîneaţă" (*Ishod, 7.15*) – „*Vade* ad eum mane, ecce!".

3. Un alt cuvînt care nu mai este întîlnit în nici un alt text din perioada în care a fost tradusă *Palia*, dar care este folosit de către autorii acesteia, este substantivul *locşor*. El provine din termenul latin *loculus*, un termen polisemantic ce întrunea următoarele sensuri: „loc mic, colţişor", „lădiţă, cutie, casetă, mobilă cu sertare", „sicriu", „compartiment la o iesle". Sensul pe care cuvîntul îl cunoaşte în textul românesc este acela de „sicriu, coşciug": „Şi-l unseră pre el cu aromat şi-l puseră în Eghipet într-un **locşor**" (*Bitia, 50.26*) – în latină „conditus aromatibus repositus est in *loculo* in Aegypto". Cuvîntul este folosit în textul românesc în virtutea influenţei pe care textul latin o exercită asupra acestuia.

4. Există în *Palia de la Orăştie* o serie de cuvinte folosite cu un sens care s-a pierdut în timp; astăzi, deşi ele există în vocabularul activ al limbii române, au cu totul altă semnificaţie. Unul dintre ele este şi cuvîntul *ceateră*. Etimonul său este latinescul *cithera* (vezi DER, CADE). Însă Al. Ciorănescu (în DER) menţionează că termenul este un dublet de la *chitară* (care provine din neogreacă: χιΰαρα sau din italianul *chitarra*) şi de la maghiarul *citera* care a generat în limba română vorbită în zona Transilvaniei un fonetism precum *ţiteră* (care înseamnă „vioară"). Astăzi, termenul este un regionalism şi înseamnă „vioară". În latină el însemna „orice instrument cu patru coarde, nu neapărat vioară". Cu sensul acesta general este preluat şi de autorii *Paliei*. Aici, lexemul apare în următoarele contexte: „acela au fos[t] tatăl celor ce cîntă în **ceateri** şi în cimpoi" (*Bitia, 4.21),* respectiv „cum să te petreacem cu veselie şi cu cîntece, cu glas de tîmpene, şi cu glas de **ceateră**?" (*Bitia, 31.27*). În latină: „ipse fuit pater canentium *cithara* et organo", respectiv: „ut

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

prosemerer te cum gaudio, et canticis, ad tympanis, et *citharis*?". Pentru a reda noțiunea de „instrument cu coarde", în textul maghiar s-a folosit termenul *hegedö*.

5. Cuvîntul ***frînge*** este folosit în două capitole succesive cu două sensuri diferite, dintre care doar unul îl mai reținem astăzi. Lexemul este de origine latină, iar asocierea formă – sens pe care o întîlnim astăzi este urmaşă a verbului latin *confringo*. Un verb apropiat ca formă şi ca sens este, în limba latină, verbul *effringo*. Traducătorii *Paliei de la Orăştie* au redat amîndouă aceste verbe latineşti prin acelaşi lexem, pe care l-au considerat polisemantic (avînd în vedere apropierea destul de mare dintre cele două sensuri). Ei nu au luat în considerare şi faptul că verbele latineşti se foloseau, în general, dar şi în cazul particular al textului *Vulgatei*, în contexte diferite, cu sensuri specifice (chiar dacă, aşa după cum s-a menționat anterior, ele sunt apropiate). Astfel, prima ocurență a verbului este atestată în paragraful *22.2* din *Ishod*: „Iară să vor prinde furul **frîngînd** sau săpînd casa". În paragraful corespunzător din Vulgata este folosit verbul *effringo*: „Si *effringens* fur domum, sive suffodiens fuerit inventus". Sensul acestui verb este acela de „a săpa pe dedesubt", „a submina ziduri". Acelaşi verb apare şi în paragraful *23.24* din *Ishod*: „şi chipurile lor **să frîngi**". În paragraful corespunzător din Vulgata: „et *confringes* statuas eorum". Verbul are sensul de „a distruge, a sparge, a zdrobi". Tot cu sensul al doilea este folosit verbul *frînge* şi într-un context ca: „cealea ce-ai **frînt**" (*Ishod, 33.12*), dar omologul său în textul latin este verbul *frego*: „quas *fregisti*".

C2. Calcuri

6. O mențiune specială trebuie făcută în ceea ce priveşte substantivul abstract *frăție* întîlnit în două paragrafe succesive. În primul caz este vorba despre „frăție de sînge": „cum feciorului domnu-mieu să iau fată den **frățiia** lui" (*Bitia, 24.48*), în cel de-al doilea despre „frăție de cruce, stabilită între buni prieteni": „a face cu domnu-mieu **frăție** cu credință" (*Bitia, 24.49*). Textul maghiar se foloseşte de doi termeni distincți pentru a marca diferența: *attyafianac*, respectiv *baratsagot*. În latină, în schimb, în ambele contexte apare cuvîntul *filiatris*. Prin urmare, şi în acest caz, autorii români au efectuat traducerea prin prisma textului latin.

7. O dovadă de calc sintactic se regăseşte în fraza „**rîs au făcut mie** Dumnezeu, cum tot varecine va auzi, rîde-va cu mine" (*Bitia, 21.6*). În prima propoziție, calcul sintactic se împleteşte cu cel lexical, căci verbul *a rîde* se foloseşte în conjuncție cu verbul *a face*. Această expresie, neobişnuită pentru limba română, este traducerea neadaptată a construcției latine: „*Risum fecit mihi* Deus".

8. Un alt calc sintactic se regăseşte în propoziția „că **temi pre Dumnezeu**" (*Bitia, 22.12*), după fragmentul latin: „quod *times Deum*". În latină, verbul se construieşte cu acuzativul. Limba română primeşte, după acest verb, un complement indirect în acuzativ, dar o formă de acuzativ care ar corespunde ablativului latin. Or, pentru că verbul latin nu acceptă un astfel de caz, traducătorii români nu l-au folosit nici ei, în schimb au introdus un acuzativ.

BDD-A21 © 2009 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

9. Arcum, termen latin, prezintă în limba de origine trei sensuri: „arc", „curcubeu", „arc (de cerc)". Cuvîntul a generat, în limba română, lexemul ***arc***. În *Palia de la Orăştie* el intră în contexte ca: „**arcul** mieu voi pune în nuori" (*Bitia, 9.13*), „vedea-vor **arcul** mieu în nuori" (*Bitia, 9.14*) sau „derept aceaia va fi **arcul** mieu în nor" (*Bitia, 9.16*). Sensul pe care îl dezvoltă termenul în fiecare dintre aceste contexte este acela de „curcubeu". În *Pentateuh* apare cuvîntul *iyemet* „arc", „arc de cerc". Avînd în vedere faptul că în maghiară există un termen distinct prin care se denumeşte curcubeul, se poate trage concluzia folosirii acelui termen cu sens metaforic (gîndindu-ne la comparaţia care se poate realiza între unealta vînătorului şi realitatea celestă). În limba română s-a realizat o calchiere după cuvîntul latin; românii cunoşteau unealta numită *arc* – există în text mai multe ocurenţe ale acestui cuvînt cu sensul expus anterior – şi o denumeau ca atare. În schimb, este puţin probabil să fi denumit curcubeul prin acest termen, astfel că singura explicaţie plauzibilă a folosirii cu acest sens, în text, a termenului rămîne ipoteza calchierii.

10. Un calc lingvistic întîlnim şi în capitolul următor, în paragraful *9.5*: „mîne va **face** Domnul acest cuvînt pre pămînt", unde are loc acelaşi fenomen al translării unui cuvînt prin sensul cel mai general în locul celui particular. Textul latin prezintă faptele în felul următor: „Cras *faciet* Dominus verbum istud in terra". Verbul *faciet* are un spectru semantic foarte larg; sensul său general este acela de „a face", însă, el înseamnă şi „a pune în practică" sau „a săvîrşi". În contextul dat, sensul potrivit este cel mai puţin general, dar traducătorii români nu au înţeles să folosească un lexem care să exprime exact sensul din contextul amintit şi au folosit lexemul care-l moşteneşte pe *facio*. În limba română, verbul are, de asemenea, un complex de sensuri, însă nu îl cuprinde şi pe cel impus de context. Lucrurile sunt mai simple în ceea ce priveşte *Pentateuhul* lui Heltai. În maghiară, semantismul cuvîntului *chelekedi* este precis, astfel că nu s-ar putea face nici un fel de confuzie la traducere. În textul maghiar, fragmentul corespunzător este formulat astfel: „Holnap chelekedi az WR ezeket è földen": „Mîine va înfăptui Dumnezeu aceasta pe pămînt."

11. În limba latină există adjectivul *excelsa* care redă noţiunea de „înalt". Termenul este polisemantic. Aceeaşi formă redă atît ideea foarte generală de „înalt", cât şi pe aceea de „superior (calitativ), nobil". În contextul *in manu excelsa*, sensul pe care adjectivul îl dezvoltă este cel restrîns, de „superior". Traducătorii români ai *Vechiului Testament* au expus stîngaci această formulă latinească, redînd acea noţiune prin adjectivul *înaltă*, impropriu în contextul dat: „Ce ei era eşiţi afară în mînă **înaltă**" (*Ishod, 14.8*). Servili unuia dintre textele după care s-a realizat traducerea, autorii au îngreunat înţelegerea mesajului biblic.

Bibliografie

Arvinte, Vasile; Caproşu, Ioan; Gafton, Alexandru; Guia, Sorin, 2005, *Palia de la Orăştie (1582). Textul*, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)

Bela Kelemen, *Cu privire la începuturile influenței maghiare*, Extras din „Cercetări de lingvistică”, XVI, 1971, nr. 2 [= B. Kelemen– *Începuturile influenței maghiare...*]
Biblia hebraica ex recensione Aug. Hahnii cum Vulgata interpretatione latina, Summtibus Ernesti Bredtii, 1868
Candrea, I. A., Densusianu, Ov., 1907, *Dicționar etimologic al limbii române*, Bucureşti, Atelierele grafice SOCEC & COMP., SOC. ANONIMĂ [= CADE]
Dicționar maghiar-român, Editura Carocom, Bucureşti, 2005
Gafton, Alexandru; Arvinte, Vasile, 2007, *Palia de la Orăştie (1582). Studii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași [= Al. Gafton – *PO2* – pentru prima parte a studiului; V. Arvinte – *PO2* – pentru partea a doua a studiului]
Guțu, Gheorghe, 2003, *Dicționar latin – român,* ediția a II-a revăzută şi adăugită, Editura Humanitas, Bucureşti
Király Francisc, 1990, *Contacte lingvistice*, Editura Facla, Timişoara
Király Francisc, *Fonetica istorică şi împrumuturile lexicale*, în „Studii şi cercetări lingvistice”, XXI, 1970, nr. 3
Palia de la Orăştie, ediție de text îngrijită de Viorica Pamfil, Editura Academiei, Bucureşti, 1968
Szili Péter; Csillag Imre, 2002, *Dicționar român – maghiar, maghiar – român,* Editura Steaua Nordului, Constanța

BDD-A21 © 2009 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.169 (2026-11-07 02:50:10 UTC)